

CZYNSZ (222) *sb m*

czynsz (106), **czyńsz** (90), **cynsz** (4), **cyńsz** (3), **czyns a. czyńs** (1), **czensz a. czeńsz** (1), *czynsz a. czyńsz* (17); *czynsz FalZioł, KłosAlg, RejRozpr* (3), *SeklKat* (2), *KromRozm I, GliczKsiąż, Prot, SkarŻyw* (2), *ReszHoz, GórnRozm, GostGosp* (11), *LatHar, CiekPotr*; *czyńsz OpecŻyw* (2), *RejWiz* (12), *Leop* (4), *RejZwierz, RejAp* (2), *RejPos* (10), *RejZwierz* (5), *Phil* (2), *GrabPospR, SkarKaz* (3), *KlonWor* (3); *cynsz MurzNT*; *czyns a. czyńs Murm*; *czensz a. czeńsz ZapKościer*; *czynsz : czyńsz HistAl* (1 : 12), *KrowObr* (1 : 2), *UstPraw* (4 : 1), *BibRadz* (1 : 1), *BielKron* (2 : 6), *Mącz* (20 : 7); *czynsz : czyńsz: cynsz SarnStat* (45 : 3 : 3); *czynsz : czyńsz : cyńsz ModrzBaz* (- : 12 : 1), *WujNT* (5 : 1 : 2).

sg N czynsz (26). $\diamond$ *G czynszu* (34). $\diamond$ *A czynsz* (68). $\diamond$ *I czynszem* (8); *-em* (1), *-(e)m* (7). $\diamond$ *L czynszu* (5). $\diamond$ *pl N czynszé* (11); *-é : -e SarnStat* (3 : 2), *-(e)* (6). $\diamond$ *G czynszów* (38); *-ów* (16), *-ow* (2), *-(o)w* (20); *-ów Mącz* (2), *-ów : -ow SarnStat* (14 : 2). $\diamond$ *A czynszé* (28); *-é : -e SarnStat* (4 : 4), *-(e)* (20). $\diamond$ *I czynszami* (2). $\diamond$ *L czynszách* (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *praw. Świadczenia w pieniądzech albo rzeczach zamiennych lub ewentualnie w naturze, uiszczane okresowo z tytułu dzierżawy, najmu lub użytkowania nieruchomości albo (rzadziej) ruchomości; pensio Murm, BartBydg, Mącz, Calep, Cn; pensiuncula, solarium Mącz, Cn; Solum Mącz; indictio Calep; census, pensitatio, tributum pro solo Cn* (98) : Iako dambrovka myala pravo chelmyenskye a placzyła po szesczyv grossy czynszv szwloky a są wyswolyeny oth roboth groczczych [!] *ZapWar 1520 nr 2248, 1507 nr 1980 [2 r.], 1521 nr 2273, 1527 nr 2383 [2 r.]; BartBydg 110b; FalZioł V [52]e; KłosAlg G2; ComCrac 19v; LibMal 1543/69v; RejRozpr D4, E4, Kv; Diar 79; UstPraw B3, B4, Fv, Gv; Day pánu czyńsz/ pániey Gęś/ ftároście ná piwo. RejZwierz 129v; Goski A2; Solum, Czynyńsz albo nayem ktorí płácą od vzywánia gruntu czyyego. Mącz 400b, 149a, 196d, 228c, 237b, 358b [2 r.]; á przedlię rad nie rad/ przydzie święthy Marćin/ day czyńsz/ á czo lie go náfádzáią albo námęczą to wniwecz. RejZwierz 167v, 159; nic inšzego wedle Prává niemože ná ludziách wyciągác/ iedno czyńsz/ á robotę powiną. ModrzBaz 48; ták iż gdzie ieft iedná grzywná czyńszu ná rok/ ábo miáfto czyńszu przychodzą zroley dwánaście korcy żyta/ áby to szácowano ná dziešięć grzywien nálych. ModrzBaz 120v, 47 v, 89, 120v, 121v [2 r.] (10); SkarŻyw 225; Calep 772a; GostGosp 42, 70, 76, 110 [2 r.], 150, 168; Phil P4; Opiekun z Czynyńszow y z ftádá tylko liczbę czynić ma. SarnStat 583; o vczynienié špráwiedliwóšći z Bártnikiem co czynszu nie wydał. SarnStat 651; Spóšób zápifánia czynszu [census JanStat 444] ná wyderkoff ošobam duchownym, zá dozwołeniem Króla Iego M. piérwéy otrzymánym. SarnStat 1251, 181, 208 [2 r.], 226, 350 (23); SkarKaz 39b; CiekPotr 67; KlonWor 79.*

W charakterystycznych połączeniach: czynsz (panu) dawać (8), *(wy)dać* (6), *(za)płacić* (9); *płacenie czynszow*; *czynsz (przy czynszu, za czynsz(em)) odbierać, wybierać* (2), *(wy)brać* (7), *wyciągąć, wziąć; iść z czynszem; nieść czynsz.*

Zwrot: »za czynsz najmowac; najęty z czynszu« [szyk zmienny] (1; 1): *Ager scripturarius, Náyęta rolá z czińszu. Mącz 374b; Rzymiánie cokolwiek przyległey ziemie nieprzyiacielowi ktoremu odiełi/ to šwym álbo przedawáli/ albo zá rowny czyńsz naymowali. Phil P4.*

Zestawienia: »miodowy czynsz« (1): Dańi Kmiece. Czyńfz/ Naiem/ Miodowe czynfze/ Gáiowe dani/ Kárczemne *GostGosp* 168.

»czynsz pieniężny« (2): wyiawfzy té kmiece/ którzy czynfzem pieniężnym [*censu pecuniario JanStat* 1079]/ álbo zbożem/ álbo którymkolwiek innym podatkiem pánóm fwym roboty przedtym nágródzili. *SarnStat* 655, 656.

»czynsz z rolej, z gruntu« (1 : 1): Solarium, apud Iurisconsultos. Czyńfz z rolej. *Mącz* 400b; *Calep* 1031b.

»rybny czynsz« (1): Dańi Kmiece. Czyńfz/ Naiem/ [...] Rybne czynfze/ Kápłuíny/ Gęśi/ Kokofzy/ Kury/ Chmiel/ Iáyca/ Loy *GostGosp* 168.

»czynsz od rzeki« (1): á Pan ryb y czynfzow pewnych od rzeki nie ma *GostGosp* 100.

»czynsz rzemieślny« (1): Czyńfzow Rzemieślnychtego łacwie doyrzeć: wfzakoż tego przy bywa/ gdy fie też miáfteczká przyczynia/ przyfadza *GostGosp* 142.

Szereg: »czynsz abo płat« (1): álbo zápiszą ná imieniu tam gdzie by miała [*wdowa*] czynfzu ábo plátu trzy grzywny *UstPraw* B4.

W przen (1) : Owa rownie z nim fiedzyec iáko ná wychodzye/ A on [*pijanica*] wfzytko pomázał iáko świniá w fmródzye. A przedfię to zá rofkołz fobie poczytáią/ Otoż małz fwoię pániá [= *rozkosz*] co iey ten czynfz dáią. *RejWiz* 30v.

Przen: *Korzyści dawane przez zwierzęta człowiekowi* (4) : Nuż też iáko owieczká drugiego bogáci/ Bo tá kilkádo roku záwždy czynfzow pláci. *RejWiz* 56, 50, Cc6v; Iákie czynfze/ iákie podatki/ kázde źwirzátko muśi záwždy zbierać iemu: á kázde fтворzenie nie fobie robi/ nie fobie zbiera/ iedno wfzytko themu człowiekowi nędznemu. *RejPos* 222.

a. *Oplata za krótkotrwały najem; locarium* *Mącz*, *Cn*; *obventio* *Mącz*; *locatitium, merces domus conductae* *Cn* (1) : *Locarium precium quod datur in stabula et tabernas, Calep.* Myto od koni fáyenne/ Czyńfz/ Náym. *Mącz* 196d.

b. *Procent od kapitału; foenus, usura* *Mącz* (5) : *Vsura sextans, Dwá czinfe nárok od yedney główney fummy. Mącz* 17c; *Foenus unciarum, Lichwá yeden czińfz w rok/ od główney fummy przinofząca. Mącz* 502b, 342c [2 r.], 464d.

2. praw. Podatek, danina, oplata, uiszczana na rzecz państwa, Kościoła czy innej instytucji, upoważnionej do nakładania świadczeń (113) :

a. *Podatek, oplata na rzecz państwa; census, vectigal* *Mącz*, *Cn*; *indictio, portitorium, pmetium, tributum* *Mącz* (83) : pokázcie ihi pieniędz ktorym czynfz pláćcie. *OpecŻyw* 75; iechálfmy do Mácedoniei ábyfmy wzięli czynfz od Filipá *HistAl* Ev, B7v, F2v, G7v, H3v [2 r.]; Godźifz się dáć Cinfz Cefzarzowi czyli nie [*Licet censum Caesari dare, an non?*]? *MurzNT* Mar 12/14; *Leop Matth* 22/17; *BibRadz I* *2; Ten też czynfz napirwey dáwać wfátwił z gofpodarzow/ y náleźli przez czynfz być ná ten czás ludzi w Rzymie 84000. *BielKron* 103; thák iż ktory przez niedbáłość/ ták w miefcie iáko we wśi czynfzu nie miał dáć/ kazano mu z miáfá álbo ze wśi precz *BielKron* 121v, 74v, 103, 121v, 137, 427; *Ex aerariis redimere.* Od czińfzu álbo hołdu wypuśćć/ to yeft/ wolnym vczinić. *Mącz* 5a; *Portitorium, Myto od przewiezienia/ cło ná brzegu/ furlon. [...] Vectigal et portitorium [...] Dochód/ czińfz/ pobór. Mącz* 313c, 200c, 329b, 416c, 483b; *RejPos* 250, 251, 252; *ModrzBaz*

121 [2 r.]; á przecię czynfz Krolowi zeby był fpełná *GórnRozm* L4v; *Calep* 526b; *WujNT przedm* 39, *Matth* 17/25, s. 90, *Matth* 22/17, *Mar* 12/14 *marg*; Wfzákze ták: áby żadnym z poddánych/ gdy Czynfz powinny y zwyczajny dádzą [*saluo censu debito, et solui consueto JanStat* 847]/ przez to zftąpienie náfze w práwiéch ich/ w Infułách/ y w młyniéch krzywdá niebyłá. *SarnStat* 1071, 107, 141 [2 r.], 412 [2 r.], 977, 978 (10).

Fraza: »komu czynsz, temu czynsz« (4): Bo komu czynfz temu czynfz/ á komu pocźciwość/ To káždemu przywłafzczyc vczyn fprawiedliwość. *RejWiz* 189; *RejPos* 243, 304; Komu doftoieńftwo/ temu doftoieńftwo: komu poćciwość/ temu poćciwość: komu czynfz/ themu czynfz: komu myto/ więc myto: komu też fprawiedliwości potrzebá/ więc fprawiedliwość. *RejZwierc* 148.

Zwrot: »czynsz włożyc, ustawiać« (2 : 1): Kradną przełożeny fwieczcy/ gdi obcziaźliwe á niefnośne poplatky/ winy/ czynfse/ czla/ pobory/ czopowe vftawiaią y wyciągaią napoddanych *SeklKat* L2v; *Aerarium facere, vel, in aerarios referre. Czińfz ná kogo włożyć/ holdownikiem vczynić. Mącz* 5a, 412b.

Wyrażenie: »czynsz cesarski« (4): Czufz kiedy mowili na mię abych bluznił, abych czynfze Cefárskie kazil *WróbŻółt* L7; *LatHar* 316; Kufz go Pháryzeufzowie o cyńfzu Cefárfkim. *WujNT* 167, 275.

Zestawienia: »czyńsz miejski« (1): Abowiem procz włok fą pożytki ktore dobrze zá włoki ftoią/ [...] iáko fą z młynow/ z kárczem/ z czynfzow miejskich/ z rud/ z hut/ y z infzych kruzcow *GrabPospR* L3v

»pogłowny czyńsz« (1): *Macedonibus trecenti nummi in capita statutum est praecium, Pogłownego czińfzu ná káždego Mácedończiká z ofobna trziřtá pieniędzy włożono. Mącz* 412b.

»czynsz roczny« [szyk 5 : 2] (7): *Annua pensio, Roczni czyns Murm* 7; *BartBydg* 10b; *HistAl* D6v; ktorzy [*ludzie*] przedtym zá iákańkolwiek przyczyná fą od Czynfzów rocznych wyfwobodzeni [*a censibus annuis liberatis JanStat* 321] *SarnStat* 352, 657, 929, 1251.

»od czynszu wolny, wyswobodzony« (2 : 2): a to ze by wedlug Conftitucy Seimu warfzewfke⁸⁰ przeslego, ot roboth czenfzow podatkov wfzelakich nam [*krolowi*] y starořcze náfzemu powynnych wolnyemy bely *ZapKościar* 1582/33; ktory dóm od wfzyřtkich podatkov/ czynfzów/ praw/ ciáży/ y wydérków wolny czyniac [*ipsam [domum] ab omnibus solutionibus, tributis, exactionibus, iudiciis, iuribus, consuetudinibus, impositione onerum et angariarum liberantes JanStat* 221] ná Kollegium przerzeczoné oddawamy *SarnStat* 205, 352, 929.

Szeregi: »cło i czynsz« (1): Krolowie ziemfcy od ko⁸⁰ biorá cłá y czynfz [*regres terrae a quibus accipiunt tributa vel censum?*]? *BibRadz Matth* 17/25.

»czynsz i (albo) dań« [szyk 5 : 4] (9): *OpecŻyw* 75; Tedi Biskup Zydowski profil go mowiac/ profzę niech nam będzie wolno náfzyh oycow vřthaw vzywác/ á fiodemgo roku bez dani y czynfzu być. *HistAl* C3, B3v [2 r.], D6v, G6 [2 r.], H2; *LatHar* 316.

»cyńsz i pobor« (1): Cefárfzowi cyńfz y pobor; á Bogu dzieřięćiny y ofiáry. *WujNT* 93.

»czynsz, (albo) podatek« [szyk 1 : 1] (2): *GliczKsiąż* G7; á then rok fiodemny/ żadne práwo/ áni długi/ áni czynfze álbo podatki nie miály iřć. *BielKron* 36.

W charakterystycznych połączeniach: czynsz (cesarzowi) dawać (5), (wy)dać (9), płacić (3); czynsz brać (3), wybierać (2), wyciągać (2), wziąć.

a. *Oplata z nierządu (2)* : Prot C4v; A przedsię łą/ ktorzi niewiem iefli z prawá/ czyli z obyczáiw/ czyli z oboygá/ pewnych czálów cyńfz wybieráią od tych [*statis temporibus census ab eis exigant*]/ ktore nierządnością ciála fwego pożytek łobie czynią ModrzBaz 54.

b. *Oplata na rzecz władz kościelnych; dziesięcina; świętopietrze (17)* : SeklKat Y4; KromRozm I A3v; Abowiem iáko oni niechcieli mieć Kryftulá/ bes Zamkow/ Miałt/ Czyńfzow/ Kroleřtw/ Sług Pieniędzy/ y bes Ieruzálem tego dotzeřnego. KrowObr 23, 23, 75; RejWiz 59v; Gdy słożyř podatek ná fyny Iřráelłkie podług łidźby ich/ da káždy ná wykupienie twoiey duře czynřfz Pánu [*dabunt singuli pretium pro animabus suis domino*] Leop Ex 30/12, 14; iedno day czynřfz do miáłtá [*Rzyrnu*] do tego/ iuźci będzie wřzytko odpuřczono y wřzytko wolno. RejAp 152; A gdy łie wam zyáwi Kłiążę wřzytkich páłterzow/ [...] iř zá to weźmiecie koronę záwřdy řwieżá á kwitnącą/ á nigdy nie zwiędłá. [...] otoź mař czynřfze/ pláty/ y wřzytki dochody iego. RejPos 301v; dofyć iř go [*plebana*] robotá řciłkafz/ podátkiem y czynřfzem zubożyř SkarKaz 422a; KlonWor 78.

Zestawienie: »czynsz kościelny« (2): ComCrac 20; Sądowi duchownému podległy wróźki/ czáry/ czárnokięřtwá/ czynřfze kościelne [*census perpetuos Ecclesiasticos JanStat 236*] ziemłkie y doczeřné SarnStat 214.

Przen: O stosunku między człowiekiem a Bogiem (3) :

a) *Wypełnianie przykazań; chrześcijański żywot (2)* : iř ty y on [*cesarz*] obádwá macie inego Cefářzá náđ łobá/ ktoremuřcie powinni y czynřfz/ y pořłufzeńřtwo. RejPos 252v.

b) *Odkupienie win, grzechów (1)* : A iefli teź ná ktorego wierneho co przypádnie boleřci áłbo nieřzczęřcia iákiego/ tho iuź Pan z niego bierze iáko czynřfz áłbo iáká dań zá ony młode áłbo nieobáczne wyřtěpki iego RejAp 132.

c) *Dary; hołd (1)* : Iákoř przyiáł pokłon od trzech krolow/ ktorzy [...] oddáli niłkie poddáńřtwo y czynřfze řwoie/ tobie zbáwićielu řwiátá. SkarKaz 160b.

c. *Oplata na rzecz instytucji użytku społecznego lub poszczególnych urzędników (13)* : á gdy obaczá [*kardynałowie*] że pieniędzy [*szpitalnych*] nie řtawa/ ktore áłbo z iáłmuźny/ áłbo teź z czynřfzow ná to náznáczonych/ dodawáne bywaiá/ tedy łámi z řwey řkrzynki co niedořtawa dokłáđáią ReszHoz 133; y ich [*dostojeńřstw*] dźierżaw/ czynřfzów [*census seu salaria JanSat 298*] áłbo dochodów ku nim należácych przez řłufźnego vznáńia Práwá nie mamy bráć. SarnStat 35; Iego Królew. M. ma byđź prořzoná, áby Lectoróm czynřfz iáki [*aliquem censum JanStat 223*] chciáł náznáczyć. SarnStat 198, 71, 198, 353, 891, 947; KlonWor 50.

Zestawienie: »czynsz żupny, na żupach, z żup« (1 : 1 : 1): który [*podskarbi koronny*] dofyć y náźbył iefł obdářzón czynřfzami Żupnémi [*est dotatus censibus Zupparum JanStat 308*]. SarnStat 340; Miřtrz náđ góřmi przełožony nie ma mieć żadnégo czynřfzu z Żup [*censum habere de zuppis JanStat 45*] SarnStat 380, 378.

W przen (1) :

Szereg: »czyńsz a płat« (1): Ale thego [*sprawiedliwořci*] nie dopuřzczá oni bący co tę łieć przebijáią/ ktorym s tego hojne czynřfze á pláty łie rozmnażáią. RejZwierc 189v.

3. *Dochód, zysk; stan majątkowy; census, reditus* *Mącz (11)* : A iżby lie kołzt z czynńszem wždy połpołu zgodził *RejWiz 18*; Iełliby lie iego czynńsz rowno z gębą zgodził/ Aby ią dziś nátkawfzy iutro nie ogłodził. *RejWiz 44v*; ALe o známionach: Oto dni przida/ w kthore ci co mieffkaią na ziemi/ będą poimáni w wielkich czynńszach [*in quibus apprehendentur qui inhabitant terram in censu multo*]: á zátłumi lie drogá prawdy *Leop 4.Esdr 5/1*; Ars illi sua census erat, Naukę fwoyę miał za czynńsz albo fwym lie rzemieśłem żywił/ nie miał ynńszich dochodów. *Mącz 47a*; Spectare aliquem ex bona vita, non ex censu, Szácować kogo wedle cnotliwego záchowania/ nie wedle czińńszów/ dochodów y bogáctwá. *Mącz 405a, 47a, 105d*.

Szereg: »dochod i czynsz« (1): ábych my tu w flufzbie iego [*Chrystusa*]/ innych dochodow y czynńszow ná tym świecie nie łzukáli: á ná onę fię tylo zápłátę wieczną/ robiąc w dobrym/ oglądáli. *SkarŻyw 82*.

Przen: *Korzyść moralna; uznanie, życzliwość* (3) : Wiefz że wżędy vkłádność wielkie czynńsze bierze. *RejWiz 44, 44, Dd3v*.

Synonimy: **1.** *dań, dochod, dzierzawa, dziesięcina, najem, oddanie, płat, pobor, podatek, poradlne, powinność, pożytek, prowent, zapłata, zawetowanie; a.* *myto, najem, stajenne; b.* *lichwa, płat; 2.a.* *dań, dochod, furlon, hołd, mostowe, myto, pobor, podatek, popłatek, poradlne, pożytek, prawo, sep, stacyja, szos, trybut, wina; b.* *dań, dochod, dziesięcina, meszne, myto, pobor, podatek, płat; c.* *dochod, dzierzawa, jałmużna, płat, pożytek; 3.* *bogactwo, dochod.*

Cf **CZYNSZOWANIE**